

Ivona SMOLČIĆ
 Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci

UDK: 821.163.42.09
 Pregledni rad
 Scientific review
 Primljeno: 28. kolovoza 2018.

AUTORITET, OBITELJ I NARCISTIČKO SEBSTVO U PRIPOVIJETKI EMILIJAN LAZAREVIĆ

SAŽETAK

Rad, na temelju pripovijetke Emilijan Lazarević, autora Josipa Kozarca, propitkuje međusoban odnos između autoriteta u kontekstu patrijarhalne obiteljske zajednice i procesa formiranja sebstva. Obitelj u patrijarhatu imaće osobitu strukturu i regule, koje pojedinci trebaju usvojiti kako bi se formirali poželjni oblici ponašanja, s ciljem očuvanja zatvorenoga poretka. U pogledu toga relevantna je degradirana uloga ženskosti, pa se analiza referira i na rodnu problematiku unutar devetnaestostoljetnih društvenih normi. Princip odgoja ovdje postaje okosnicom rada jer je ovisan o položaju obitelji Lazarević u odnosu na ostale i težeće društvene skupine. Također, propitkuje se i problematika narcizma i to u kontekstu vlebnoga sebstva i idealizirane roditeljske slike, što potječe od objekata sebstva odnosno roditelja i to u prededipskoj i edipskoj fazi razvoja ličnosti.

KLJUČNE RIJEČI: *autoritet, obitelj, realizam, patrijahat, rod, pasivni agens, aktivni agens, narcizam, objekti sebstva, vlebno sebstvo, idealizirana roditeljska slika, Josip Kozarac*

Uvod

Pripovijetka *Emilijan Lazarević*, hrvatskoga realističkog autora Josipa Kozarca, djelo je unutar kojega su razvidni problemi autoriteta i formiranje

pojedince u kontekstu kompleksnih obiteljskih odnosa, što rezultira narcističkim sebstvom glavnoga protagonista i njegovim konačnim kolapsom. Budući da psihoanaliza primarnim modelima ponašanja za dijete smatra njegove roditelje i ine članove obitelji, Fromm će reći kako odlučujući utjecaji za njega dolaze od obitelji, ali svi primjereni osjećajni odnosi u njoj, odnosno svi ideali koje ona zastupa, ovise o njezinoj društvenoj i klasnoj pozadini.¹ Svemu tome podilazi ruralno okruženje, pa će Reich reći kako je temelj malograđanske obitelji odnos patrijarhalnoga oca prema ženi i djeci, čime je on shvaćen kao zastupnik državnoga autoriteta u obiteljskoj zajednici.² Spomenuta je konvencija na primjeru djela razvidna u kontekstu Emilijanova odnosa s ocem, ali i majkom, koji je, pod posredstvom očevih principa, također generirao utjecaj na njegovu daljnju tragičnu sudbinu. Radnja je Kozarčeve pripovijetke smještena u *krajiško pukovnijsko mjesto V*, u okrilju devetnaestostoljetne specifične društvene, ali i gospodarske situacije, što se očituje u djelu, budući da je, prema Šicelu, Kozarac suživljen s prirodom, selom i socijalno-ekonomskom svakodnevicom.³ Gospodarske silnice stoga utječu na prodor kapitala i novih oblika života, napose na osiromašivanje seljaka, a osim toga razvidno je i koegzistiranje različitih ekonomskih i religijskih klasa i njihov disparantan odnos. Također, važan aspekt djela vezan je za problematiku narcizma, što je evidentno promatrajući odnose glavnoga protagonista s neposrednom mu okolinom. Prema Freudu, obitelj biva krucijalnom postajom prilikom oblikovanja Ideala-Ja budući da je institucija savjesti u početku bila utjelovljenje roditeljske kritike, a kasnije i kritike društva, čime se subjektu nameće stvaranje određenoga ideala kojemu treba težiti. Također, distingvira dva tipa narcizma – primarni, koji je normalna razvojna faza djeteta, kada je njegov libido usmjeren na njega samog kao na ljubavni objekt i sekundarni, karakteriziran povratkom objektivnoga libida u Ja, pa je subjekt libidno usmjeren na sebe, na ono što je bio ili na ono što želi postati.⁴

Figura oca i autoritet

Obitelj Lazarević primjer je patrijarhalno uređene obiteljske zajednice, što rezultira daljnjom konfiguracijom moći među njezinim članovima. Budući

¹ Usp. Erich Fromm, *Autoritet i porodica* (Zagreb: Naprijed, 1980a), 15.

² Usp. Wilhelm Reich, *Spolna revolucija* (Zagreb, Naprijed, 1985.), 104.

³ Usp. Miroslav Šicel, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), 95.

⁴ Usp. Sigmund Freud, *Prilog uvodu u narcizam u Budućnost jedne iluzije* (Zagreb, Naprijed, 1986), 58, 61.

da su takva uvjerenja i vrijednosti internalizirani kroz osobe s kojima je dijete već u najranijoj životnoj fazi u prisnome kontaktu, cjelokupan je rodni razvoj identiteta sinteza roditeljskih, staleških i kulturnih značenja izraženih u temperamentu, karakteru, interesima, statusu, gestama i izražavanju, dok temperament podrazumijeva tvorbu ljudske osobnosti uzduž stereotipnih linija rodni kategorija.⁵ Lazarević je prvenstveno determiniran svojom društvenom pripadnošću: *Stari Lazarević bio je rodom iz Srijema, sin krajiškog seljaka . Kao i svi krajišnici, i on je bio vojnikom, a u talijanskoj vojni postao kapetanom (...)Bez svake inteligencije, nije mario za društvo i okolinu si, već živio jedino za svoj vrt, a kasnije za svoga Emilijana.*⁶ Već je s početka razvidno kako izvorno pripada društvenome sloju radništva, što se zrcali i na njegovu skromnom obrazovanju, unatoč čemu je svojoj obitelji osigurao probitak unutar društvene ljestvice. U djelu ga upoznajemo kao umirovljenoga kapetana neprijepornoga autoriteta nad svojim ukućanima, koji ulaganjem u sina osobno proživljava njegove sadašnje i buduće uspjehe. Moralna mu je dimenzija konstantno određena gorljivom ambicioznošću i obezvredivanjem inferiornijih društvenih klasa, što vrhunac dotiče u situaciji Emilijanova zaljublivanja u djevojku Julku: (...) *On je mislio: sve, što god nije oficirsko, mora kopati i orati – a ne oprave šiti i kucati u glasovir.*⁷ Osim staleškoga pitanja, u pogledu se zabranjene ljubavi provlači i religijska aporija, budući da Julka simbolizira katoličku opoziciju Emilijanovoj, odnosno Savinoj pravoslavnoj. S obzirom na podatke iz Savine biografije, za činjenice iz sadašnjosti indikativno je njegovo vojničko opredjeljenje, što simbolizira biološku komponentu patrijarhata, koja se temelji na muškoj superiornosti.⁸ Stoga je muškarac karakteriziran fizičkom i intelektualnom snagom te emotivnom neangažiranošću, pa se u tom kontekstu valja referirati na Pateman, koja ističe da pod utjecajem patrijarhata hijerarhijski odnosi podređenosti nužno proistječu iz prirodnih osobina muškaraca i žena⁹, stoga se spomenuta tvrdnja reflektira na Emilijanov odnos s majkom: *U skladu s vojničkim normama kapetan nije dozvolio da mu se sin uz materinsku nježnost tobože rasorkoši i omekša, pa su tako njezina čuvstva naprama rođenom djetetu i proti njenoj volji odrvenila (...)*¹⁰ Lasch i

⁵ Usp. Branka Galić, *Moć i rod u Revija za sociologiju*, 228, 229.

⁶ Josip Kozarac, *Emilijan Lazarević u Djela hrvatskih pisaca* (Zagreb, Zora, 1950), 425.

⁷ Kozarac, 427.

⁸ Usp. Nick Mansfield, *Subjectivity: Theories of the Self from Freud to Haraway* (St. Leonards: Allen & Unwin, 2000), 70.

⁹ Usp. Carole Pateman, *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija* (Zagreb: Ženska infoteka, 1998.), 114.

¹⁰ Kozarac, 426.

Kohut smatraju kako bez odgovarajućih i snažnih očeva pojedinci u današnjem društvu postaju nesigurni i odveć narcistički usmjereni na sebe, stoga će i Bristow reći kako je rodna definicija temeljena na binarizmu: *muškarci stvaraju muškarce*, odnosno *bez oca ne može biti ni sinova*.¹¹ Otac Lazarević, predstavlja figuru koja je obitelji osigurala društvenu poziciju i materijalnu egzistenciju te će svojega sina odgajati u skladu s kompeticijskim zahtjevima društva, čime od njega zahtijeva visoko obrazovanje i status generala. Sve to bitno utječe na njihov odnos, u kojem je emocionalna komponenta subordinirana ambicioznim težnjama. Prema Frommovoju teoriji, Nad-Ja nastaje već u ranim godinama djetetova života i to kao instanca koja je uvjetovana strahom od oca i istovremenom željom da ga otac voli, stoga obitelj doprinosi kasnijem vjerovanju u autoritete.¹² S obzirom na sve rečeno, zaključuje se kako se stavovi o nadmoći muškoga principa nad ženskim perpetuiraju generacijski, pa je muškarac unutar svojega braka i napose, čitave obiteljske zajednice *pater familias*.¹³ Također, Savina se superiornost unutar obiteljskih odnosa može razmatrati paralelno s nemogućnosti da se potpuno društveno afirmira, u čemu ga je prvenstveno spriječavala njegova narav, odnosno patvorena i iritantna ljubaznost kojom se dodvoravao svima čije je odobravanje smatrao vrijednim, hvaleći se pritom obrazovnim postignućima svojega sina, što je izazvalo kontraproduktivan učinak. Emilijan će nakon mature nastojati opstruirati Savinu viziju svoje budućnosti, pa će se tako suprotno njegovim htijenjima opredijeliti za karijeru profesora. Konačan pad očinskoga autoriteta događa se u trenutku kada Emilijan napušta obiteljski dom i njegova stroga pravila te, prakticirajući vlastita, počinje kritički sagledavati oca i sumnjati u njegov integritet, stoga zaključuje kako je *sam svoj neograničeni gospodar*¹⁴, upoznavši se pritom s još neotkrivenom stranom svoje ličnosti. Jedini trenutak ovisnosti o ocu vezan je za potrebnu mu financijsku potporu, pa se za Emilijanov odnos sa Savom može reći da je utemeljen na iskorištavanju, dok se Savin prema Emilijanu zadržava na razini obožavanja i iluzione slike o njemu, koja je i dalje zrcalo vlastitih mu težnji. Prema Frommu, takav otac stoji prema sinu u odnosu za koji nije karakteristična ljubav, nego neprijateljstvo.¹⁵ Međutim, ono što je u slučaju Kozarčeve pripovijetke osobito važno jest da je i sam otac toga

¹¹ Usp. Carole Pateman: *Spolni ugovor* (Zagreb: Ženska infoteka, 2000), 86.

¹² Usp. Fromm, 1980a, 82.

¹³ *Pater familias* – pojam iz rimskog prava koji označava oca obitelji ili vlasnika obiteljskoga imanja

¹⁴ *Ibid.*, 430.

¹⁵ Usp. Fromm, 1980a, 88.

svjestan (...) priznao je starac sam sebi, da to čuvstvo nije bilo ona čista, sveta, roditeljska ljubav.¹⁶ Suočeci oca s istinom: *Poslao si me u svijet zavezanih očiju, preporučujući moje svjedodžbe, a ne mene*¹⁷ Emilijan otvara oči te se događa preokret – postaje novim čovjekom, s vlastitim tek otkrivenim sustavom misli, želja, osjećaja i vrijednosti. U tom trenutku i raskrinkava ulogu majke, kada kaže: *Zar je to moja mati koja meni, svom sinu, nije smjela drugo reći, već ono što si ti rekao?*¹⁸ Nakon spoznaje kako nije sve što je otac za nj učinio bilo ujedno i dobro i unatoč tome što se svim silama trudio osigurati mu status kojim će zakoračiti na višu stepenicu društvene ljestvice, Emilijan nastoji živjeti u skladu s vlastitim uvjerenjima o pravu na ljubav s Julkom i na život bez bremena lažnoga sjaja te odbacujući ideju studiranja, preživljava radeći kao konobar. Simbolička dimenzija njegova pada označava propast životnih vrijednosti koje je Lazarević propagirao, ali i klimaks određenoga društvenog ozračja, što je simbolizirano ulogom oca, kao pripadnika muškoga klana. Naime, kao prvi posrednik društvenoga autoriteta u odnosu na dijete nije njegov uzor nego odraz, odnosno on reproducira klasne regule.¹⁹ Prema Frommu, takva je očinska figura često primjer eksploatorstva, iracionalnosti i nemorala. On želi oblikovati sina prema vlastitom obličju kako bi postao koristan pomagač u poslu i nasljednik dobara, a ujedno preko njega kompenzirati vlastite neuspjeha potičući ga da postigne ono što sam nije uspio. Stoga unutar takvoga obiteljskog uređenja, sin postaje neposrednim očevim vlasništvom te je primoran ne samo zadovoljiti ga nego mu se i pokoravati, slušati ga i napose, supstituirati svoju volju njegovom.²⁰ Emilijan stoga prezentira izoliranoga pojedinca, koji usto posve emocionalno neangažiran i usmjeren isključivo na sebe i svoje potrebe, mehanički pasivno ispunjava nametnute mu dužnosti. Stoga je evidentno kako se autoritativni otac ne zadovoljava samo dominacijom nad ženskom figurom nego proširuje svoju vlast i nad mlađim muškarcem, odnosno sinom. Julkinim dolaskom u Beč, u njoj prepoznaje svoju novu obitelj, budući da mu je ona jedina pružila toplinu i ljubav, čime se silno zamjeri ocu: *Emilijan je napokon doživio ispunjenje i težnju za obiteljskim skladnim i mirnim životom koji je u njemu probudila uzvracena ljubav.*²¹ Osim navedene problematike, razvidna je i kritika vjerskoga antagonizma, zasnovana na

¹⁶ Kozarac, 439.

¹⁷ Ibid. 438.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Usp. Fromm, 1980, 86.

²⁰ Usp. Erich Fromm, *Veličina i granice Freudove misli* (Zagreb: Naprijed, 1980b), 34, 36.

²¹ Kozarac, 441.

strukturi autoriteta čitavoga društva, pa su tako u ljubavni odnos postavljeni predstavnici istočne i zapadne katoličke struje. Stoga je poremećaj vrijednosti, osim u pogledu utrke za statusom, očit i u pogledu vjerske netolerancije. Sve je navedeno činjenica čitavoga vremena, a Savo Lazarević tek je subjekt koji svojim novotvorenim statusom i pomahnitalim ambicijama ponajbolje prezentira društvenu fresku, što je prema Flakeru, jedan od kapitalnih zadataka realistične poetike, koja dakle ostvaruje društveno-analitičku funkciju, napose spoznavanje društvenih odnosa.²² Odnos Sava Lazarevića prema supruzi također implicira androcentrizam, čime ona postaje pasivnim konstruktom žene i majke, lišene svakoga oblika javnoga djelovanja, pa se ovjerava stav o muškarčevoj predodređenosti za dominacijom. Upravo je takva praksa razvidna na primjeru Kozarčeva djela, stoga je majka, odnosno supruga, prikazana kao subjekt vezan za kuću dok su muškarci oni koji se, gradeći karijeru, brinu za egzistenciju i stoga djeluju unutar javnih sfera. Također, pitanje Emilijanovih školskih uspjeha, kao i daljnji tijek njegova obrazovanja, isključivo je Savina briga. Sve je navedeno opravdano i s aspekta biološke podloge patrijarhata, stoga, kako tvrdi Pateman, patrijarhalizam počiva na pozivanju na prirodu i na tvrdnju da ženina prirodna funkcija rađanja određuje i njezino mjesto u kući i podređen položaj u poretku stvari, kao i to da je muškarac prirodno sposobniji i kao takav kompetentan upravljanju.²³ Stoga, prema Chodorowoj, žene postaju ovisne o odnosima, vezama i obitelji, a muškarci postaju autonomni i pripremljeni za javno djelovanje.²⁴ S obzirom na ranije iznesenu tvrdnju o tome kako muškarci stvaraju muškarce, majka biva zakinuta za odgojna prava, napose isključena, čemu pridonosi i nedostatak njezinih fizičkih kompetencija za dominacijom: *Ni s materom svojom, koja je od prve njegove mladosti neprestance болоvala, nije progovorio na dan desetak riječi. Ona je bila kao i kapetan posve niske naobrazbe, a uz vojničku suhoparnosti i tvrdoglavost svoga supruga još je većma zahirila.*²⁵ Sve navedeno u skladu je s Van Dijkovom tvrdnjom da ideologija patrijarhata podržava mušku prevlast u društvu ne bi li zadržala za određen sustav poželjne društvene prakse, koje se mogu upotrijebiti za očuvanje sustava te stavljanje u odnos pokornosti svih onih koji bi mogli naštetiti takvome uređenju.²⁶ Prema Pateman, pristanak na vlast muževa samo

²² Usp. Aleksandar Flaker, *Stilske formacije* (Zagreb: SNL, 1986), 159.

²³ Usp. Pateman, 1998., 115, 118.

²⁴ Usp. Željka Matijašić, *Strukturiranje nesvjesnoga: Freud i Lacan* (Zagreb: AGM, 2006.), 109.

²⁵ Kozarac, 425.

²⁶ Usp. Teum Van Dijk, *Ideologija: multidisciplinarni pristup* (Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga, 2006.), 101.

je formalno priznanje njihove prirodne podređenosti jer nakon što su bile pod vlašću očeva, za razliku od sinova, zrelošću ne dobivaju novi status nego ih očevi predaju drugome muškarcu da nastavi njihovo prirodno stanje podčinjenosti.²⁷ Samim tim veliča se uloga nesvjesnog u procesu priznavanja muškarčeva autoriteta, koji postaje petrificiranom društvenom praksom i gradi nametnut ideal obiteljske solidarnosti, što rezultira odnosima koji postaju dijelom svojevrsnoga rituala. Svemu navednom u prilog ide i činjenica kako je ženski subjekt iz djela lišen i vlastitoga imena – o njoj doznajemo jedino da je supruga i majka, što su jedine uloge koje joj pripadaju u patrijarhalno strukturiranome društvu dok prihvaćanje muškoga principa potvrđuje da je između njih riječ o vezi između sadističkoga i mazohističkoga karaktera. U skladu s tim, ona utjelovljuje mazohističko-autoritativni karakter te prema Frommu, traži zadovoljstvo u pokoravanju i predavanju vlastite ličnosti osjećaju potpune ovisnosti, stoga je kao takva određena moćima koji se nalaze izvan nje kao osobe, njezinih htijenja i interesa.²⁸ S druge se strane prati obitelj Knežević, koju čine majka i kći, u svijetu bez oca. Naime, psihoanalitičke su se feministice usredotočile na odnos između majke i djeteta, napose majke i kćeri, kao alternativni freudovsko-lakanovskom prvenstvu oca, čime su težile negirati stav kako nepostojanje snažne obiteljske funkcije dovodi do ostvarivanja nesigurnih pojedinaca.²⁹ Navedena je tvrdnja verificirana situacijom unutar promatranoga djela: *Julkina majka, udovica je mogla s mirovinom i s ono desetak jutara zemlje, što joj je iza pokojnoga muža ostalo, prilično izlaziti na kraj, no njoj to nije bilo dosta, nego se dala na svaki ženski posao, da uzmogne svoju kćer što pripravniju predati svijetu kada bude jednom nadošao čas, te se uzbudne sama brinuti za svagdanji život.*³⁰ Dakle, udovica Knežević simbol je aktivnoga ženskog agensa, koja i bez posredstva muškarca uspijeva ne samo egzistirati nego i omogućiti djetetu sve ono što je tadašnji srednji društveni razred od žene zahtijevao. Ona nasuprot Savinoj supruzi nije podređena hijerarhijskim uzusima društva, nego stremi neovisnosti, a tu praksu nastoji proslijediti i na Julku. Stoga se iščitava stav kako patrijarhat, koji vlada u kući Lazarević, nije prirodno stanje, nego povijesni konstrukt kojem je prethodio matrijarhat i nakon kojega eventualno može uslijediti postpatrijarhalno

²⁷ Usp. Pateman, 1998, 75.

²⁸ Usp. Fromm, 1980a, 112., 119.

²⁹ Usp. Dejan Durić, *Uvod u psihoanalizu – od edipske do narcističke kulture* (Zagreb: Leykam international d.o.o., 2013), 240.

³⁰ Kozarac, 427.

stanje.³¹ Sve navedeno predstavlja radikalnu oponentu ustaljenoj rodnoj podjeli koju propagira otac Lazarević, čime se izražava društvena kritika takvoga stanja kada je ženama bilo onemogućeno školovanje i konkuriranje na tržištu rada. Stoga su Julka i njezina majka simboličko utjelovljenje feminističkoga otpora patrijarhalnome režimu, koji na koncu doživljava kompromitaciju tragičnom sudbinom Emilijana, kao njegova izravnoga produkta.

Narcističko sebstvo

Osobe koje s djetetom prvotno stupaju u interakciju, posrednici su preko kojih se uspostavlja odnos djeteta s izvanjskim svijetom, stoga ih se u psihoanalizi naziva objektima sebstva.³² Prema Kohutu, postoje dvije vrste spomenutih objekata, odnosno zrcaleći i idealizirani. Zrcaleći su objekti sebstva roditelji jer djetetu potvrđuju osjećaj veličine, što dovodi do razvoja velebnoga sebstva.³³ Ono se tijekom odrastanja minimalizira odgovarajućom roditeljskom intervencijom te se svodi na granice ostataka koji služe kao poticaj pojedinčevu zdravu samoostvarivanju. Idealizirani su objekti sebstva vezani za edipsko razdoblje, kada subjekt teži postati poput svojega ideala, stoga je riječ o idealiziranoj roditeljskoj slici, koja se smanjuje tijekom prededipske i edipske faze. Traumatski doživlji vezani za objekt sebstva tijekom spomenutih faza, kao i tijekom latencije, predstavljaju poteškoće za razvoj i kasnije djelovanje psihičkoga aparata, a rezultat su razočaranja idealiziranim objektom.³⁴ Zajedno čine bipolarno sebstvo, gdje je prvi entitet sačinjen od ambicija kojima pojedinac teži, a drugi od ideala kojima stremi.³⁵ Također, nužno je doći do spoznaje pozitivnih i negativnih aspekata roditeljskih uloga, čime se oni pozitivni pohranjuju kao ideali superega. Prilikom toga dolazi do smanjenja idealizacije te se ono odnosi na prededipsku i edipsku fazu. U prvoj je idealizirajuća konstelacija otvorena ispravicima pomoću stvarnoga iskustva, dok je u drugoj riječ o razočaranjima kada dijete shvaća da ne može imati ono što želi, a odnosi se na roditelja suprotnoga spola te dolazi do izgrađivanja aspekata superega koji egu upravljaju naredbe i zabrane, odnosno pohvale.³⁶ Ne ostvari li se spomenuta spoznaja, idealizirana roditeljska

³¹ Usp. Durić, 241.

³² Usp. Durić, 138.

³³ Ibid., 137.

³⁴ Ibid., 139.

³⁵ Ibid., 137.

³⁶ Ibid., 36.

slika ostaje na razini arhaičnoga objekta sebstva koja podržava narcizam.³⁷ Time će, prema Laschu, pounutrene slike drugih, pohranjene u nesvjesnom umu tijekom ranoga djetinjstva, postati i slike o samima sebi.³⁸ Valja napomenuti kako subjekt, čiji su staratelji na adekvatan način reagirali na prvotne mu narcističke ispade, tijekom vremena osvještava svoje nedostatke, što kod Emilijana nije slučaj, budući da mu roditelji konstantno podilaze i uvjeravaju ga kako je sposoban ostvariti zavidnu karijeru i status, što mu iz njihove subjektivne vizure i pripada. Emilijanu stoga, iako obavlja sve svakodnevne dužnosti, sreća izmiče, dok ga ispunjava samo osjećaj praznine i besciljnosti. Isto tako, valja se referirati kako narcistički subjekt radi konstante roditeljske usredotočenosti i njihova patronizirajućega odnosa prema njemu, postaje krajnje nesamostalnim pojedincem, što je razvidno i na Emilijanovu primjeru. Sve navedeno znakovito je radi nepostojanja unutarnje strukture subjekta, koji čitavoga života ostaje ovisan o stanovitim objektima u obliku snažne gladi za objektom, čime pokazuje svoj unutarnji manjak.³⁹ Tijekom vremena, on se potpuno opušta i zaboravlja na nekadašnji način života, a jedini mu podsjetnik na to razdoblje ostaje težnja za novčanim sredstvima, što je isključivi razlog održavanja komunikacije s ocem, smatrajući kako su roditelji zaslužili da ih tretira krajnje proračunato i lišeno svake emocionalnosti, u svrhu svojega zadovoljstva, baš kao što je i on doživljavao njihov odgoj. Naviknut na svu potrebnu financijsku potporu, nikad se ne upoznaje s materijalnim nedostacima, što ga već s početka distingvira od skupine svojih vršnjaka. Sve navedeno označuje nedostatak optimalne frustracije koja bi mu procesom razočaranja sugerirala kako ne može imati uvijek ono što želi, čime se prihvaćaju zahtjevi izvanjskoga svijeta nužni za integraciju u kulturnu zajednicu.⁴⁰ Stoga velebno sebstvo ostaje na razini izuzetne usmjerenosti na sebe, pa u tom kontekstu valja spomenuti i nedostatak emocionalnoga povezivanja s ljudima, što Savo nastoji prenijeti na Emilijana te njihovo promatranje kao na sredstva ostvarivanja svojih ciljeva. Primjer je toga Savin savjet kako mu valja pristupiti profesoru, koji za njega u tom trenutku predstavlja ideal čije mu odobrenje može bitno potpomognuti podizanju ljestvice svojega položaja u društvu. S obzirom na sve rečeno, Emilijanova je slika o sebi nerealna, pa svoje okruženje

³⁷ Ibid., 25.

³⁸ Usp. Christopher Lasch, *Narcistička kultura* (Zagreb: Naprijed, 1986.), 43.

³⁹ Usp. Kohut, 40.

⁴⁰ Usp. Kohut, 34.

smatra podčinjenom skupinom vrijednom *aristokratskoga prijezira*⁴¹. Također, navedenom citatu ide u prilog i Kernbergova tvrdnja kako se narcistički pacijenti boje ne pripadati društvu velikih, bogatih i moćnih, a pripadati mediokritetima, pod čime misle na bezvrijedne i prezrene.⁴² Nadalje, prema Laschu, *premda narcis može funkcionirati u svakodnevicu i često opčaravati ljude, njegovo obezvređivanje drugih i nedostatak pravog zanimanja za njih osiromašuje njegov lični život i pojačava subjektivno doživljaj ispraznosti te su mu potrebna stalna odobravanja i divljenje drugih*.⁴³ Spomenuta je činjenica indikativna i u slučaju njegova oca, koji je od sina krajiškoga seljaka postao kapetanom talijanske vojske, čime je stvorio zazir prema pripadnicima svojega nekadašnjeg staleža: (...) *u Beču će tebe objeručke primiti moj kriegskolega, pukovnik Rogulić i njegova obitelj – to će biti društvo za tebe, a ne ova!*⁴⁴ Sve navedeno pronalazi uporište u Freudovoj tvrdnji kako roditelj, u ovom slučaju otac, smatra kako djetetu treba biti bolje negoli njemu te da se ono ne treba podčinjavati nužnostima koje je on priznavao kao vladajuće u životu.⁴⁵ Prema tome, Savo Lazarević također prezentira određene narcističke osobine ličnosti, budući da se nastoji ugrijati u odrazu sinova uspjeha, čime ga doživljava svojim produžetkom.⁴⁶ Njegova je vizija Emilijana usmjerena prema budućoj mu generalskoj karijeri, pa kada mu sin pruža otpor odabirom one profesorske, dolazi do izražaja sva Savina usredotočenost na društveni položaj. Budući da svoju težnju nastoji kompenzirati preko djeteta, zaključuje se kako je riječ o žudnji.⁴⁷ Prema tome očeva je žudnja povezana s onim čega nema odnosno onim čemu stremi. Emilijan je uvijek činio ono što se od njega očekivalo, bez mnogo razmišljanja o vlastitim interesima i motivaciji, istodobno potiskujući nezadovoljstvo svojim životom, što se, prema Laschu, manifestiralo oscilacijama samopoštovanja i nesposobnošću snalaženja.⁴⁸ Dok osjeća zazir prema roditeljima, znakovito je očevu negiranje njegove propasti, pa se tako oglušuje na tračeve u selu i na njegove nepoložene ispite, stoga se Emilijanov bečki život iz njegove vizure pretvara u idealnu projekciju nečega što je zapravo nerealno, sve dok ne doživi simboličko prosvjetljenje kada tijekom

⁴¹ Kozarac, 425.

⁴² Usp. Lasch, 95.

⁴³ Ibid., 45.

⁴⁴ Kozarac 427.

⁴⁵ Usp. Freud, 59.

⁴⁶ Usp. Lasch, 97.

⁴⁷ Žudnja nastaje radi zabrana koje priječe put ka ostvarivanju zadovoljstva koje proizlazi iz nagonškoga segmenta.

⁴⁸ Ibid., 42.

uobičajene šetnje, na mjestu nekad vitkog hrastića ugleda *oronulu nakazu*⁴⁹ što ga u mislima podsjeti na vlastita sina. U kontekstu je psihološkoga sloja Kozarčeve pripovijetke relevantan Emilijanov odnos s majkom, čija je uloga tijekom stasanja narcističkoga sebstva krucijalna, budući da odnos majke i djeteta počiva na spomenutim optimalnim frustracijama. Prema Laschu, dijete napušta predstavu o majčinskoj savršenosti u trenutku uočavanja njezine pogrešivosti, no ta idealizirana predodžba nastavlja živjeti u njegovim mislima na nesvjesnoj razini. No, budući da je umanjena, više se ne povezuje s fantazijama infantilne svemoći nego sa skromnim, ali rastućim ovladavanjem ega njegovom okolinom. Emilijanu je majka, pod utjecajem oca, pružala iznimnu, ali površnu i emocionalno hladnu pažnju, što je klasificira narcističkim tipom majke.⁵⁰ Kao takva, ona je isključena iz njegova odgoja, što je uvjetovano ranije problematiziranim pitanjem patrijarhata. Upravo se ta pažnja sukobila s mehanizmom optimalne frustracije, budući da doživljava dijete svojim produžetkom.⁵¹ Emilijan, koji je s početka indiferentan prema čitavoj obiteljskoj situaciji, koja kao da ga se ne dotiče nego je tek dio njegove uloge koju treba odraditi, kasnije postaje svjestan svega što ga je tijekom djetinjstva obilježilo, proživljava svojevrsnu katarzu: *Poimaš li ti što je dijete bez matere? Najprvo si njezinu dušu ugušio pa onda moju (...)*⁵² Otac pritom, ne tražeći od sina ekskulpaciju za sva priušćena mu traumatična iskustva, osjeća povrijeđenost njegovom *nezahvalnošću*. Cjelokupna Emilijanova situacija koju je zatekao u Beču detronizirala ga je s očeva pijedestala savršenoga mu projekta, što označuje kulminacija Savine usredotočenosti na sebe i svoje potrebe. Nadalje, prema Žižeku, narcis nije u mogućnosti ostvariti dublju emocionalnu interakciju s drugim ljudima, što je razvidno na Emilijanovu primjeru, od čega izuzetak čini Julka.⁵³ Ona predstavlja prijetnju Emilijanovim roditeljima jer ne samo da je pripadnica društveno inferiornije skupine nego i religijske opozicije, stoga ta ljubav poprima dimenziju zabranjene jer izaziva razmjernu diskrepanciju napose sa Savine strane. Također, za razliku od Emilijana, predstavlja emancipiran subjekt, koji postupa u skladu sa svojim željama i osjećajima. Uslijed emocionalnoga i psihičkog kolapsa uzrokovanog lažnim vijestima o Julkinim zarukama, što je Savo učionio ne bi li anticipirao razvitak romanse,

⁴⁹ Kozarac, 436.

⁵⁰ Ups. Lasch 194, 195.

⁵¹ Ibid., 195.

⁵² Kozarac, 438.

⁵³ Usp. Slavoj Žižek, *Patološki Narcis ako društveno nužni oblik subjektivnosti u Narcistička kultura* (Zagreb: Naprijed, 1986), 316.

Emilijan privremeno odustane od školovanja upustivši se u srpsko-turski rat. Upravo je ta činjenica znakovita, uzme li se u obzir da narcis nije sposoban za pravo tugovanje, nego kada se suoči s gubitkom bliske mu osobe u njemu provaljuje nemoćan bijes jer je gubitak za njega neprihvatljiv.⁵⁴ Dakle, ne samo da biva povrijeđen: (...) *napustila ga je dakle, ne drži ga više vrijednim svoje ljubavi*⁵⁵ nego na koncu i negira istinitost očeve tvrdnje. Zanimljivo je kako je proces zaljublivanja relevantan u kontekstu narcističkoga subjekta, budući da se ljubavlju nastoje kompenzirati vlastite nesavršenosti čime se zadovoljava narcizam, pa u tom slučaju Ja postaje sve skromnije, a objekt sve veličanstveniji.⁵⁶ Sve je to razvidno na primjeru Emilijana i Julke, budući da ona prezentira slobodu i snagu koju on nikad u obiteljskome domu nije uspio izgraditi. Osvještavanjem svojega položaja unutar obitelji, gdje ga roditelji nisu poimali kao pojedinca s vlastitim sustavom misli i osjećaja, Emilijan tek s distance shvaća koliko je njihov odgoj bio pogrešan, a sve to dovodi do destabilizacije, kasnije i rasapa njegove ličnosti. Sve navedeno verificira Laschvu tvrdnju kako se u literaturi o kliničkim istraživanjima narcizam smatra psihičkom tvorbom u kojoj se odbijena ljubav vraća u nas kao mržnja, koju Emilijan gaji prema biološkoj obitelji.⁵⁷ Potaknut svim navedenim, on iskazuje ne samo bijeg od dotadašnjega načina života nego i rezolutan otpor očevim ambicijama, promjenom zanimanja i gubitkom društvenoga ugleda. S obzirom na oca, koji ne pokazuje iskrenu zabrinutost za sinovo zdravstveno stanje nego isključivo za pitanje društvenoga prosperiteta, zaključuje se kako je i on također narcis, koji takve elemente ličnosti projicirao na sina zahvaljujući metodama odgoja. Nakon što privremeno ozdravi, Emilijan se vraća pod roditeljski krov, odnosno stimulativni ambijent gdje nastavlja s učenjem i pripremanjem završnih ispita. Pritom nesvjesno provodi sve ono što su oni tijekom djetinjstva od njega i tražili, a što mu se u tom trenutku nije sviđalo. Prekoračivši granicu fizičke izdržljivosti, stupa u fazu potpunoga psihičkog sloma, kada ne može distingvirati istinu od iluzije. U tom trenutku, u svijest mu nailaze svi oni očevi ciljevi koje je namijenio za njega te i sam počinje tome težiti: *Starac, gledajući ga dan i noć nad knjigom, mislio je, da se je vratilo ono gimnazijsko vrijeme kadno je on bio živa providnost Emilijanova (...)*⁵⁸ Sve ono što je prije otac od njega očekivao

⁵⁴ Usp. Lasch, 42.

⁵⁵ Kozarac, 433.

⁵⁶ Usp. Freud, 236.

⁵⁷ Usp. Lasch, 40.

⁵⁸ Kozarac, 441.

sada postaje dijelom njegovih vlastitih ambicija, pa sebe sada poima kroz prizmu onoga što želi i što je mogao biti. Tako usmjeren na sebe, poistovjećuje se s uzorima žudeći za idealnom svojom slikom. Pritom se iscrpljuje do iznemoglosti danomice napornim intelektualnim radom, što implicira agresiju prema samome sebi, kao jedan od elemenata narcističkoga sebstva.⁵⁹ Također, prema Lashu, njegovo se korištenje intelekta, smatra bijegom, a ne otkrivanjem sebe.⁶⁰ Kulminacija se toga događa kada u predsmrtnoj agoniji osmišljava riječi za vlastiti nadgrobni spomenik, tituliravši si zvanjem konjaničkoga vođe. Savina predodžba sinova stanja zadire do potpune negacije realnosti te se i dalje nada kako će sve završiti prema provobitnim mu planovima. Stoga njegova suluda ambicioznost označava krajnji odmak prema materijalnom, te kada ne biva zadovoljena, pronalazi utočište u samoj sebi. Čak i nakon Emilijanove smrti, biva ponosan na njega, no ne zato što je uspio postati generalom nego zato što je to mogao postati, što mu predstavlja jednakovrijedan značaj, čime si je uspio život učiniti podnošljivim. U tom se kontekstu valja referirati na Freudov sekundarni narcizam karakteriziran povratkom objektova libida u Ja, pa je subjekt libido usmjeren na sebe i svoju osobu, stoga može voljeti u skladu s narcističkim tipom ono što sama jest; ono što je sama bila; ono što bi sama htjela biti.⁶¹ U tom smislu Savo biva usmjeren na sinovu osobu u pogledu onoga što je htjela ili mogla biti, ali i na sebe kao nekog tko bi također prosperirao njegovim napretkom i bio dio istog. S druge pak strane, i Emilijan u svojoj agoniji biva zaokupljen svime onime što je otac od njega ranije zahtijevao, a što se sada pretvorilo u vlastite mu fantazije. S obzirom na sve rečeno, slom između granica sebstva i predmetnoga svijeta, priviđenje sveznanja, kao i magično mišljenje implicira Emilijanov narcistički poremećaj, dok ga navedene pojavnosti, koje se prezentiraju u Emilijanovu slučaju, dovode u korelaciju sa shizofrenijom, za koju se drži da je prije svega uvjetovanja narcizmom.⁶² Proučavanje obiteljske povijesti shizofrenih pacijenata pokazuje niz značajki prisutnih i u narcističkim obiteljima, pa je prema Laschu, kao psihijatrijski pacijent, narcis prvorazredni kandidat za beskonačnu analizu jer poput shizofrenika i on ima poseban položaj u obitelji. To se događa zbog već spomenute zagušujuće majčine pažnje, ali i zbog posebnoga položaja unutar obitelji. Roditelj koji ga doživljava vrijednim toga uvulači čitavu obitelj u

⁵⁹ Usp. Durić, 145.

⁶⁰ Usp. Lasch 46.

⁶¹ Usp., Durić, 37.

⁶² Usp. Lasch, 195.

mrežu svoje neuroze, dok se ini članovi prešutno slože da u tom sudjeluju kako bi održali emocionalnu ravnotežu u obitelji, što je u ovom slučaju oprimjerila majka. Sve navedeno rezultira lažnu uzajamnost, kao i nepostojanje spontanij osjećaja prema djetetu, čime se uništava njegova mogućnost samopomoći i inicijativa.⁶³ Važno je napomenuti kako je takav odnos uzrokovan izvanjski nametnutim idealima obiteljske solidarnosti, koji učvršćuju psihološke obrasce što ih razvija obitelj, imanentnih za patologiju narcizma i razvoj shizofrenije.

Zaključak

Problematika narcizma u djelu *Emilijan Lazarević* vezana je za društvenu situaciju, određenu kompleksnim odnosom između društvenih razreda i njihovim međusobnim animozitetom, napose onim usmjerenim prema inferiornijim skupinama društva. Budući da je na primjeru obitelji Lazarević sin poiman objektom očevih težnji za ostvarivanje vlastitih mu ambicija, svedenih na društveno pregrupiranje, riječ je o klasičnoj nukleusnoj obitelji koja oca postavlja kao autoritet. Nakon razmatranih odnosa zaključuje se kako je patrijarhat u opisanome djelu autoritativni društveni poredak, koji se temelji na trijadnome odnosu – ideološkoga, biološkoga i sociološkoga aspekta. Ideološki je stoga očitovan dominacijom muškoga nad ženskim principom, kao i dominacijom očeva nad sinovima; biološki unutar fizičkih predispozicija likova; dok je sociološki razvidan kroz odnose unutar članova obitelji, napose između roditelja i djece. Valja istaći kako je žena stoga osoba ograničena na posjed kuće i biva pasivnim akterom društva, dok je muškaracu pripisana uloga njegova aktivnoga člana, no i u pogledu toga postoje određena hijerarhija, koja nalaže podčinjenost sinova ocu, što je prezentirano Emilijanovim i Savinom primjerom. Stoga je rodna problematika u ovom slučaju fundamentalna, budući da obitelj zauzima presudnu ulogu prilikom reprodukcije određenih društvenih, napose ideoloških odnosa, čime im je osigurano generacijsko perpetuiranje. Sve navedeno imalo je reperkusije na formiranje sebstva Emilijana Lazarevića i to kroz odnose s osobama s kojima je u najizravnijem interakciji, čime se zaključuje kako je njegov narcizam rezultat i intersubjektivnih odnosa. S obzirom na sve rečeno, prati se autoritativno odnosno patrijarhalno obiteljsko uređenje, kao i njegov konačan rasap, uvjetovan represivnim odgojem, emocionalnom neangažiranošću i ambicioznim težnjama očinske figure, što je generiralo tragičan završetak protagonista.

⁶³ Ibid. 196.

Literatura:

Primarna literatura:

1. Kozarac, Ivan. *Emilijan Lazarević u Djela hrvatskih pisaca*. Zagreb: Zora, 1950.

Sekundarna literatura:

1. Durić, Dejan. *Uvod u psihoanalizu – od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international d.o.o. 2013.
2. Flaker, Aleksandar. *Stilske formacije*. Zagreb: SNL, 1986.
3. Fromm, Erich. *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed, 1980.a
4. Fromm, Erich. *Veličina i granice Freudove misli*. Zagreb: Naprijed, 1980.b
5. Freud, Sigmund. *Budućnost jedne iluzije*. Zagreb: Naprijed, 1986.
6. Galić, Branka. *Moć i rod u Revija za sociologiju*, 3 -4, 225 – 238
7. Lasch, Christopher. *Narcistička kultura*. Zagreb: Naprijed, 1986.
8. Mansfield, Nick. *Subjektiviti: Theories od The Self from Freud to Haraway*. St. Leonards: Allen & Unwin, 2000.
9. Matijašević, Željka. *Strukturiranje nesvjesnoga: Freud i Lacan*. Zagreb: AGM, 2006.
10. Pateman, Carole. *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka. 1998.
11. Pateman, Carole. *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka, 2000.
12. Reich, Wilhelm. *Spolna revolucija*. Zagreb: Naprijed, 1985.
13. Šicel, Miroslav. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
14. Van Dijk, Teum. *Ideologija: multidisciplinarni pristup*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga, 2006.
15. Žižek, Slavoj. *Patološki narcis kao nužni oblik subjektivnosti u Narcistička kultura*. Zagreb: Naprijed, 1986.

AUTHORITY, FAMILY AND GRANDIOSE SELF IN THE SHORT STORY EMILIJAN LAZAREVIĆ

ABSTRACT

This article uses the short story Emilijan Lazarević by Josip Kozarac to question the relationship among various authorities in the context of the patriarchal family and the process of self-formation. A patriarchal family has a special structure and rules that individuals need to adopt in order to form desirable forms of behaviour aiming to preserve the closed order of the community. In that regard, the degraded role of femininity is relevant, and therefore, this analysis also discusses gender issues within the 19th century social norms. The principle of upbringing is the cornerstone of this article because it is dependent on the position of the Lazarević family in relation to other social groups. This article also addresses the issues of narcissism in the context of a grandiose self and an idealized parental image, which originates from the objects of selfhood, that is parents, in the pre-oedipal and oedipal phases of personality development.

KEY WORDS: *authority, family, realism, patriarchy, gender, passive agent, active agent, narcissism, objects of selfhood, grandiose self, idealized parental image, Josip Kozarac*